

ARCHEOLOGIE A HISTORIE / ARCHAEOLOGY AND HISTORY

Emanuel Štěpán Berger – archeolog Berounska a Českého krasu

Emanuel Štěpán Berger – archaeologist of the Beroun area and the Bohemian Karst

Karel Sklenář¹

Abstract

Emanuel Štěpán Berger (1844–1897) was a Prague attorney and later an owner of the manor farm estate of Svatý Jan pod Skalou near Beroun. He was also an enthusiastic collector of prehistoric artifacts whose activities can be traced from amateur beginnings to a professional level of that time. As an archeologist he specialized in the Beroun area. He studied the early medieval hillfort at Kozel near Hostim (first alone, later with another regional archeologist Břetislav Jelínek). From the year 1877 on, he focused his attention to the newly discovered Celtic oppidum near Stradonice as the first archeologist and put together the largest private collection of the finds. Besides the Beroun area, his largest merit was the study of the large depot of La Tène bronze brooches from Duchcov (1882). He was also one of those who initiated the foundation of the Municipal Museum in Prague (1883). His archeological finds, exhibited several times during his life already, were purchased by the National Museum in Prague after his death.

1. Úvod

Berounsko nepatří ke krajinám mimořádně bohatým na archeologické nálezy, jaké najdeme kupříkladu v Polabí či Poohří. Přesto však tu pravěké a protohistorické osídlení zanechalo řadu významných stop a s jejich zkoumáním jsou spojena jména několika průkopníků archeologického bádání v Čechách, počínaje už Johannem Hyacinthem Arnoldem (1746–1813),¹ jenž roku 1802 prováděl v mohylách u Lochovic první řádný archeologický výzkum v Čechách.² Pro geologa Karla Feistmantla (1890–1885), správce fürstenberských hutí křivoklátského panství v Hýskově-Staré Huti, byly krátké vykopávky na Hradišti u Stradonic v roce 1852 (první na této slavné lokalitě) jen epizodou, kdežto Moric Lüssner (1813–1891)³ přišel do Hořovic jako hejtman zdejšího okresu (zahrnujícího tehdy i Berounsko) už jako renomovaný archeolog. V době své zdejší působnosti (1870–1880) se tu setkal s jiným zájemcem o pravěké památky, navíc jejich nadšeným sběratelem, jenž sídlil přímo v „srdci Českého krasu“ a z amatérských počátků se postupně dopracoval k odbornému hodnocení svých zisků a nálezů.

JUDr. Emanuel Štěpán Berger (*25. 12. 1844 v Praze, †22. 2. 1897 v Praze; už od mládí užíval jen druhé z křestních jmen), zámožný pražský právník a později majitel velkostatku Svatý Jan pod Skalou, pocházel z dobře situované a společensky významné rodiny, ovšem s jistým nedostatkem – původně nemanželský syn, stejně jako starší bratr Karel a mladší Vilém, byl po smrti otce první manželky (1846) dodatečně legitimizován druhým sňatkem svého otce s pokrevní matkou. Maturoval na staroměstském akademickém

Obr. 1. Emanuel Štěpán Berger. Foto archiv autora.

Fig. 2. Emanuel Štěpán Berger. A photo from the archive of the author.

gymnáziu, poté roku 1863 začal studovat na pražské právnické fakultě, ale doktorátu dosáhl až roku 1872, patrně vinou svých širokých zájmů, mezi něž snad už tehdy patřila i archeologie.⁴ Pak provozoval advokátní praxi v Praze až do smrti svého otce, rovněž právníka Maxmiliána Bergera (1795–1884), poslance říšského a později zemského sněmu, místopředsedy Sboru pro postavení Národního

¹ Česká archeologická společnost, Letenská 4, 118 01 Praha 1
Český kras (Beroun), 49 (2023), 57–67, 13 obr.
© Muzeum Českého krasu, p. o., Beroun
ISSN 1211-1643
ISBN 978-80-87708-19-4

Obr. 2. Kozel – hradiště od SZ počátkem 70. let 20. století. Foto autor.

Fig. 2. Fortified settlement of Kozel, a view from the NW in the early 1970s. Photo by the author.

Obr. 3. Kozel – nevýrazné zbytky vnitřního valu (v pozadí střední val) počátkem 70. let 20. stol. Foto autor.

Fig. 3. Kozel – insignificant remains of the internal fortification are in the front, middle fortification in the rear. A photo from the 1970s, taken by the author.

divadla a po vzniku politického okresu Beroun (1864) krátce jeho prvního starosty.⁵ Tehdy se Štěpán ujal správy rodinného velkostatku, připsaného mu otcem už roku 1871 na základě fiktivní kupní smlouvy (z tohoto titulu byl také od roku 1883 poslancem zemského sněmu v kurii velkostatků). Předtím i potom však žil převážně v Praze na Novém Městě, v rodinném (tehdy už matčině) a svém rodném domě v Krakovské ul. 582/23, kde sám obýval velký čtyřpokojový byt, postupně zaplňovaný sbírkami. V dubnu 1875 vstoupil jako činný člen do Společnosti Národního muzea (kde byl po čase zvolen do výboru; Národní muzeum dále NM) a do jejího Archeologického sboru.⁶

2. Kozel u Hostimi

Archeologický zájem se u mladého právníka Bergera začal projevoval poměrně záhy, v tomto případě pod vlivem působivého okolí Sv. Jana, především nedalekého Tetína a jeho pověstí. Prvním místem v této části Českého krasu, kterému Berger věnoval aktivní pozornost, bylo rané středověké hradiště na vrchu (spíše široké terasové ostrožně) Kozlu u Hostimi nad ústím Kačáku do Berounky, téměř naproti Tetínu.⁷ To je zároveň jedna z prvních lokalit zaznamenaných v české archeologii: nápadné valy, přetínající kozelskou ostrožnu, znal už renesanční kronikář Václav Hájek z Libočan (jeden čas byl farářem na Tetíně) a zapojil je do značně nehistorického vyprávění své *Kroniky české* k roku 1032, když je vysvětlil jako pozůstatek opevněného ležení vojska „Kunráda císaře“ (německého císaře Konráda II.) při jeho tažení proti českému Břetislavovi odvetou za únos urozené

panny Jitky: „Druhého pak dne vojska císařské, položila su se na jednom vysokém vrchu, jenž slove Kozel, mezi Hostyní a Tetínem, a tu se okopali, a osypali valy širokými a vysokými.“⁸

Pro archeologii objevil hradiště V Kozle Moric Lüssner, a to patrně na jaře roku 1873, kdy psal příteli historikovi Ant. Rybičkoví o dosud neznámé obrovské „ohradě“, kde jsou „hráze délky a výšky znamenité, a sice trojnásobné po sobě; jsou k tomu i 'zpečené' a svým časem dají archeologům ještě mnoho k přemýšlení“.⁹ V červenci 1875 o něm předložil Archeologickému sboru Národního muzea obsáhlejší německy psanou zprávu, v níž se zmiňuje o tom, že ve valu se vykopaly nádoby a střepy a že zejména syn svatojánského velkostatkáře Bergera získal do své sbírky četné zde vykopané starožitnosti.¹⁰

Štěpán Berger, jenž měl ze Sv. Jana údolím Kačáku na Kozel jen nedaleko, sem přišel právě roku 1875 a provedl zde první sondáž; ve vnitřním valu přitom narazil na hroudy spečených kamenů, hlíny a písku a také on došel k závěru, že tu jde o tzv. spečený val, oblíbenou kategorii romantických badatelských generací (výskyt ohněm spečeného až slitého materiálu byl vykládán buď jako umělá technika zpevňování valu či jako důsledek požáru dřevěné konstrukce ve valu nebo na něm). O tomto zajímavém zjištění i o dalších výsledcích svého kopání (sídlištní „popelovitá vrstva“ s raně středověkou – hradištní keramikou) přednášel v Archeologickém sboru 21. ledna 1876.¹¹

Objev zaujal i předního německého archeologa Alberta Vosse, ředitele prehistorických sbírek Etnologického muzea/Museum für Völkerkunde v Berlíně, jenž s Bergerem navštívil tuto lokalitu, sebral zde ukázky spečeného valu a předkládal je pak spolu se vzorky z valů

skotských „vitrified forts“ v Berlínské antropologické společnosti 22. 2. 1878 (Voss 1878). Když zakrátko nato Berger kopal při vnějším valu a nacházel střepy hradištního typu a zvířecí kosti, daroval z nich berlínskému muzeu ukázky. Jistě už v té době na spečený val upozornil svého nejlepšího přítele Břetislava Jelínka.

O přátelství těchto dvou vrstevníků z Berounska nevíme, kdy a jak začalo (není vyloučeno, že se setkali na Tetíně, o který měli oba zájem), rozhodně však mělo pro oba značný význam a bylo nejen osobní (Berger například byl roku 1879 Jelínkovi svědkem na svatbě – sám se nikdy neoženil, ačkoli Jelínek dvakrát), ale zejména archeologické. Oba společně vstoupili do Společnosti Národního muzea i do jejího Archeologického sboru. Archeolog starší generace Moric Lüssner, v té době okresní hejtman v Hořovicích (spadalo pod něj i Berounsko), je znal nejen ze sboru, ale i přímo z jejich společného regionu a napsal o nich Rybičkově (26. 2. 1877): „*Nevím, vzdaž Vám jsou známy archeologové Jelínek spolunajitel továrny v Lochovicích, pak Berger syn statkáře ve sv. Ivanu. /.../ Berger, Dr, má krásnou prý sbírku starožitností v Praze, kterou však tak lehce žádnému neukazuje, proč nevím, snad proto, že jest znám co podivín. Tito dva páni jsou nejlepší přátelé a tvoří pro sebe jakýsi spolek archeologický, do kterého žádný jiný přístup nemá, ani Beneš /.../*“¹² Jinému zase připadali jako antická dvojice Castor a Pollux. (To je vzácná zmínka o Bergerovi jako o člověku, o němž jinak celkem nic bližšího nevíme. Připojit lze ještě záznam v deníku starého archeologa Františka Bohuslava Petery Rohoznického, který – ačkoli jinak vůči současníkům dosti nesnášenlivý a sarkastický – charakterizoval Bergera po své návštěvě v Krakovské ulici jako muže bohatého, učeného, ale skromného a šetrného.¹³)

Jelínek (1843–1926, křtěn byl Josef, ale užíval vlasteneckého jména Břetislav) patřil spolu s Lüssnerem a Bergerem do trojice významných archeologů Berounska a Hořovicka v době, kdy se tento obor osvobodil od romantických představ a přistupoval k archeologickým pramenům ze střízlivého a věcného stanoviska pozitivismu; o Jelínkovi to ovšem tak docela neplatilo, proto dostal přívlastek „poslední romantik“. Naproti tomu Berger, zprvu rovněž jen vášnivý sběratel a zasvěcený amatér, se dopracovával postupně k odbornému hodnocení svých zisků a nálezů; nepodléhal svodům překonaného již romantismu a naopak se stal jedním z představitelů archeologického pozitivismu, tedy v zásadě „přízemního“, věcného přístupu oproštěného od apriorní výkladové libovůle, nastupujícího ve shodě s celoevropským vývojem na přelomu 60. a 70. let 19. století. To se ovšem týká roviny interpretace: pokud jde o důraz na střízlivý a věcný deskriptivní přístup k pramenům nemovitým i movitým, panovala mezi nimi shoda.

Jelínek jako jediný z těch tří studoval na pražské univerzitě historii a navštěvoval přednášky zakladatele české archeologické vědy prof. Jana Erazima Vocela. Stejně jako Berger se sice narodil v Praze, ale dětství a mládí prožil převážně na Berounsku/Hořovicku – v Lochovicích pod Plešivcem, jehož pravěké opevnění a další památky v kombinaci s tajemnou lesní atmosférou probudily v něm zálibu v archeologii. Po úpadku a zániku rodinné firmy v Lochovicích (1880) našel uplatnění na místě kustoda (pak s titulem ředitele) Městského muzea v Praze, jímž byl od založení muzea 1883 plných 30 let; vedle toho působil v l. 1893–95 jako konzervátor v pravěkém oddělení Národního muzea.¹⁴

Bergerova zásluha na Jelínkově kariéře byla nepominutelná. Byl to právě on, kdo jako poslanec (spolu s Jelínkem) podal náměstkovi pražského starosty, přednímu staročeskému politikovi prof. A. O. Zeithammerovi podnět, aby v říjnu 1877 v pražské městské radě poprvé oficiálně vystoupil s návrhem na zřízení městského muzea.¹⁵

Obr. 4. Břetislav Jelínek (vpravo) s Miroslavem Tyršem na snímku z doby počátků Sokola v roce 1864. Z památníku „*Jindřich Fügner 1822–1922*“, Praha, 1922.

Fig. 4. Břetislav Jelínek (sitting on the right) with Miroslav Tyrš on a photo from the beginnings of the Sokol organization in 1864. From the memorial „*Jindřich Fügner 1822–1922*“, Prague, 1922.

K realizaci bylo ovšem ještě daleko a teprve roku 1881 vznikly statuty stálého komitétu městského muzea pražského, v němž zasedli i oba autoři programu – Štěpán Berger¹⁶ a Hugo Toman, dále Miroslav Tyrš, Vojta Náprstek a jiní (později – v prosinci 1889 – i místo-držitelský rada Moric Lüssner, jenž ale už o dva roky později zemřel). Muzeum potřebovalo řádného kustoda, placeného obcí a pečujícího systematicky o sbírky a jejich rozmnožování. Nepochybně z Bergerova podnětu navrhl komitét městské radě, aby byl kustodem jmenován Břetislav Jelínek, jenž sice členem komitétu nebyl, ale od počátku se s Bergerem podílel na přípravách této instituce. To se také stalo a 1. 3. 1883 Jelínek nastoupil na místo, které určilo náplň druhé poloviny jeho života. K následujícímu otevření muzea, které ještě vcelku nemělo sbírky, zapůjčil Berger přes 300 kusů ze svého majetku, které později po odkoupení zůstaly v muzeu trvale.

Jako archeolog se Jelínek zpočátku zabýval opevněnými lokalitami na Podbrdsku (Plešivec, Lochovice, Kotýz, Otmičská hora aj. – viz JELÍNEK 1877, 1879, 1881, 1882a), jímž věnoval své životní dílo (JELÍNEK 1885); pod Plešivcem provedl první výzkum zaniklé středověké osady u nás, ale chybně interpretovaný. Později pracoval v Praze a okolí.

Pokud jde o hradiště na Kozlu mezi Hostimí a Srbskem, v únoru 1882 je Berger znovu navštívil společně s Jelínkem. Protože vnitřní val se už od roku 1875 rozebíral kvůli kamení na stavby v Hostimí, byl zčásti silně snížený a místy úplně zarovnaný, což jim dovolilo pozorovat jeho složení a různá stadia spečení včetně otisků celých kme-

nů či větví i s kůrou a suky – celý val byl tedy podle nich najednou záměrně vypálen nakladeným dřevem.¹⁷ Po celé délce valu souvisle pozorovali spečení v různých stadiích, jejichž vzorky odebral Jelínek pro svoji sbírku. Z vnější strany bylo těleso valu spečeno do červenohnědých hrud, místy s otisky kůlů, uvnitř byla masa světlejší a jemnější, jež obsahovala i nespálené kameny.

Společné poznatky popsal Jelínek zejména v první podrobnější zprávě o tomto hradišti (JELÍNEK 1894): podle něj šlo o trojdílné hradiště – vnitřní hrad v ostrožní poloze Na/V Kozle a dvě předhradí, z nichž vnější nese pomístní název Na hradišti). Pozdější průzkumy (ČTVERÁK et al. 2003) potvrdily existenci někdy zpochybňovaného vnějšího valu; naproti tomu představa „spečených valů“ jako záměrné opevňovací techniky¹⁸ je dnes překonána a stopy žáru pozorované zde Jelínkem a Bergerem lze přičíst požáru, který kdysi postihl dřevěné opevnění nebo jeho část.

Z nálezů vyobrazil Jelínek sběrem získané keramické zlomky z Bergerovy sbírky a označil je jako vesměs starší hradištní typ (jde o keramiku střední doby hradištní s rytou hřebenovou vlnovkou a šikmými hřebenovými kolkami v řadě), dále ještě kostěné předměty aj. Pokud jde o datování nálezů a hradiště samého, obrací se JELÍNEK (1894, 77–79) pro srovnání k jiným hradištím se spečenými valy (u Libetic, Bukovce aj.), jež podle něho také patří starší době hradištní (Burgwallzeit); to podle něj potvrzuje výskyt esovitých záušnic.

3. Hradiště u Stradonic

Mimo pozornost podbrdské archeologické dvojice nezůstalo samozřejmě ani keltské oppidum na vrchu Hradišti nad Berounkou u Stradonic nedaleko Berouna. Právě v mezidobí kozelských výzkumných akcí, 2. srpna 1877, došlo tu ke slavnému objevu pokladu keltských mincí, který dal podnět ke „zlaté horečce“. Naděje na objevení dalšího pokladu postupně klesala, naproti tomu zlatokopecské úsilí na hradištských polích přinášelo stále více archeologických nálezů: „rozličné starožitnosti jako prsteny, jehlice, šípky, hroty atd.“. Plné koše předmětů z bronzu, kamene či kosti a parohu, pravých i falešných, prodali prý hledači pokladů obchodníkům se starožitnostmi a překupníkům, směřujícím na Hradiště, výjimečně (!) také archeologům. Tento nevídaný proud nálezů zařadil Stradonice zakrátko mezi nejslavnější lokality 19. století v Evropě (určitě nejslavnější v Čechách).

Zásadní role v záchraně stradonického nálezového fondu tak připadla sběratelům. Profesor J. L. Píč, ředitel pravěkých a starověkých sbírek Národního muzea, který o čtvrt století později napsal o Stradonicích monografii, poznamenal v jejím úvodu: „Dostavili se na místo nálezu i odborní archaeologové, ale nikdo neujal se soustavného badání, snad proto, že kupování nalezených věcí bylo lacinější a pohodlnější. A ještě bylo štěstím, že byla ochota ke kupování, neboť této šťastné náhodě musíme děkovati, že nalezené předměty soustředily se v soukromých sbírkách. Největší část skoupil Dr. Štěpán Berger l...“ (PÍČ 1903, 2.).

Berger sem neměl ze Sv. Jana daleko a stal se tedy patrně prvním archeologem, který se na slibném místě objevil hned v srpnu 1877, veden ovšem především sběratelským zájmem. Z toho důvodu také jako první z českých archeologů dával na stradonickém Hradišti také záměrně kopat; najímal k tomu hlavně Františka Obersteina, nezaměstnaného dělníka z Nové Huti, jemuž dával pevný měsíční plat. V takovém případě ovšem nešlo o skutečný odborný výzkum, nýbrž jen o kopání za účelem získání věcných nálezů. V tom byl Berger (v předstihu před ostatními) natolik úspěšný, že vytvořil největší kolekci stradonických vykopávek, jaká se kdy v soukromých rukách sešla.

Jako první z tehdejších archeologů také o Stradonicích psal. Pohotově a podrobně shrnul první poznatky v novinovém článku v listě

Pokrok již týden po nálezů pokladu (9. 8. 1877) a zdůraznil, že toto místo „nebylo l...! pouze sídlištěm a obětíštěm, nýbrž i znamenitým místem továrním a tudy i obchodním“; o původu a stáří nálezů však soudil spíše jako vlastenec než jako archeolog (ale spolu s dalšími romantickými archeology své doby), že starožitnosti i mince „jsou výrobkem lidu našeho – lidu českého“, starým nanejvýše 1 000 let.¹⁹

Ve schůzi Archeologického sboru NM 23. 11. 1877 pak Berger jako první referoval o novém nalezišti na Hradišti u Stradonic a zprávu doplnil demonstrací asi 350 předmětů ze své sbírky.²⁰ Situaci pozorovanou jím v četných amatérských výkopech vložil tak, že na všech místech se ve vyšších i nižších vrstvách vyskytují shodné nálezy, což dokládá tedy nerušené obývání jednoho národa po celá staletí: „starožitnosti nalezené na Hradišti přičítá lze jediné době kulturní“ (ANONYM 1877a). Na základě nálezů učiněných během prvních tří měsíců výkopové aktivity si uvědomil, že kamenné artefakty jsou tu jen ojedinělé, bronzové se omezují na ozdoby, zato železné jsou tu hojné všude – tedy „nález na Hradišti položiti dlužno do nejmladší doby železné“, jejíž lid zde dlouho klidně bydlel, razil i vlastní mince a jeho obživou byly „orba, řemeslo a průmysl“. Protože, jak soudil, v době železné už byly Čechy osídleny slovanskými Čechy, muselo jít o lid slovanský. Teprve OSBORNE (1880, 22–23) poukázal na podobnost železných nástrojů s nálezy z nákolní osady La Tène ve Švýcarsku, a tím na správné datování do doby laténské, tedy keltské.

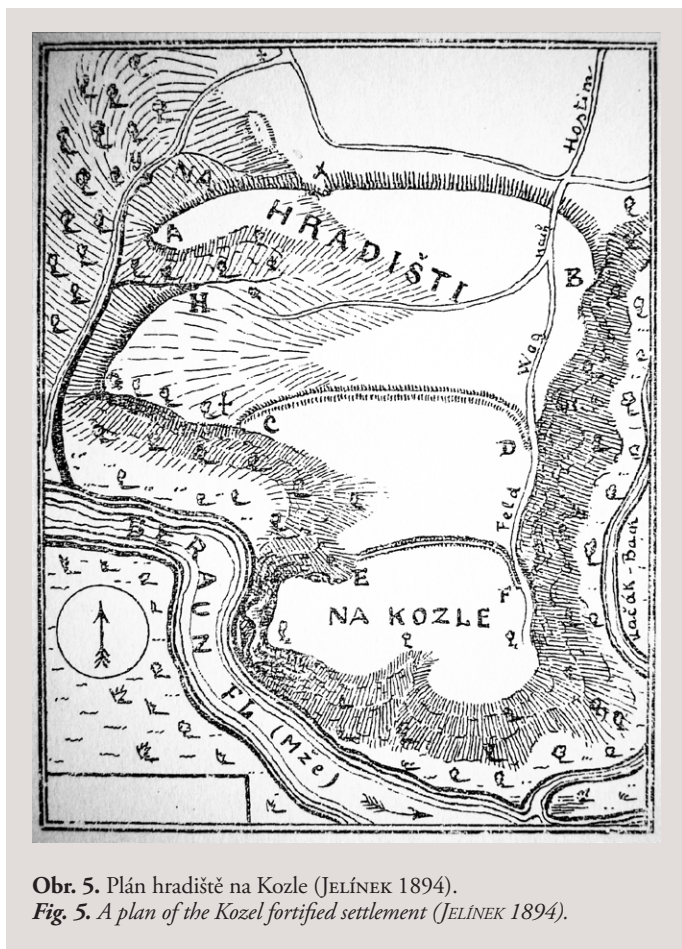
Pod dojmem tohoto výkladu „všeobecně bylo l...! proneseno přání, aby se vydal pokud možná důkladný popis Hradiště s dostatečným počtem obrazů, představujících předměty tam nalezené. Za tím účelem zvolen byl komitét, který se v dnech nejbližších poraditi má, jak a jakými prostředky měl by vydán býti spis o Hradišti nad Stradonicemi, které na ten čas jest nejdůležitější naleziště pro archaeologii domácí.“

Ale teprve po polovině roku 1878 došlo v té věci k pokroku, když Berger předložil Sboru „šest tabulek, velmi čistě a věrně p. Břetislavem Jelínkem tužkou vyvedených, na dvou z nichž vyobrazeny jsou klíče a hlazené kosti, na ostatních čtyřech pouze rozličné typy spinadel na Hradišti nad Stradonicemi nalezených a nyní ve sbírce p. Dra Bergera uložených.“ Jednatel Sboru prof. Smolík to uvítal s nadějí, že „tím ovšem počátek učiněn s vyobrazením předmětů hradištských vlastenec-kou obětavostí pana majitele, jenž i ostatní předměty z téhož naleziště už vyobrazovati dává, a zajisté i dále o to péči míti bude, aby celý ten nález, jemuž rovného u nás dosud není, širším kruhům domácím i cizím v obrazech přístupným se stal.“ (SMOLÍK 1879, 138–139). Berger ale tuto naději nesplnil, v kresebné dokumentaci se nepokračovalo a zpřístupnění tiskem muselo ještě čtvrt století počkat.²¹

Dodejme ještě, že zhruba zároveň s Bergerem dorazil do Stradonic okresní hejtman Moric Lüssner, jenž už Hradiště jako archeologickou lokalitu znal. Pokud jde o Břetislava Jelínka, o jeho účasti nevíme nic bližšího, ale jestliže mu Berger ve schůzi Archeologického sboru děkoval za mimořádné úsilí vyvinuté pro záchranu stradonických starožitností (rozumí se pro jeho sbírku), musel se i Jelínek ještě na počátku podzimu ve Stradonicích také objevovat a angažovat.

4. Jeskyně Turské maštale pod Tetínem a nález v Lahošti u Duchcova

Z dalších lokalit na Berounsku je třeba zmínit ještě kdysi známou jeskyni Turské maštale pod Tetínem. V roce 1890, kdy byla tato významná krasová lokalita zničena nově otevřeným lomem na vápenec, existovala již státní památková péče – Ústřední komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek ve Vídni – ale její možnosti byly dosti omezené. Její konzervátoři pro pravěké památky Moric Lüssner a Štěpán Berger nemohli více než uložit podmínku, „aby vše, co by v náplavu jeskyně bylo nalezeno, odevzdáno bylo Museu

Obr. 5. Plán hradiště na Kozle (JELÍNEK 1894).
Fig. 5. A plan of the Kozel fortified settlement (JELÍNEK 1894).

král. Českého a aby k tomu cíli povolání bývali k dotýčným pracím musejní znalci“, což se také stalo, i když jen v míře omezené možnostmi muzea. V té době uvedl amatérský paleontolog Josef Kořenský v časopise Vesmír informaci, že Berger snad kopal i tady,²² ale žádný doklad o tom nebo o případných Bergerových nálezích odtud není znám. Naopak jeho přítel Břetislav Jelínek, který se zabýval tetínským hradištěm už od mládí jako synovec majitele tetínského velkostatku J. B. Vojáčka, kopal v jeskyni prokazatelně nejméně jednou – v létě 1882 – a získal odtud významné nálezy;²³ stal se zde potom

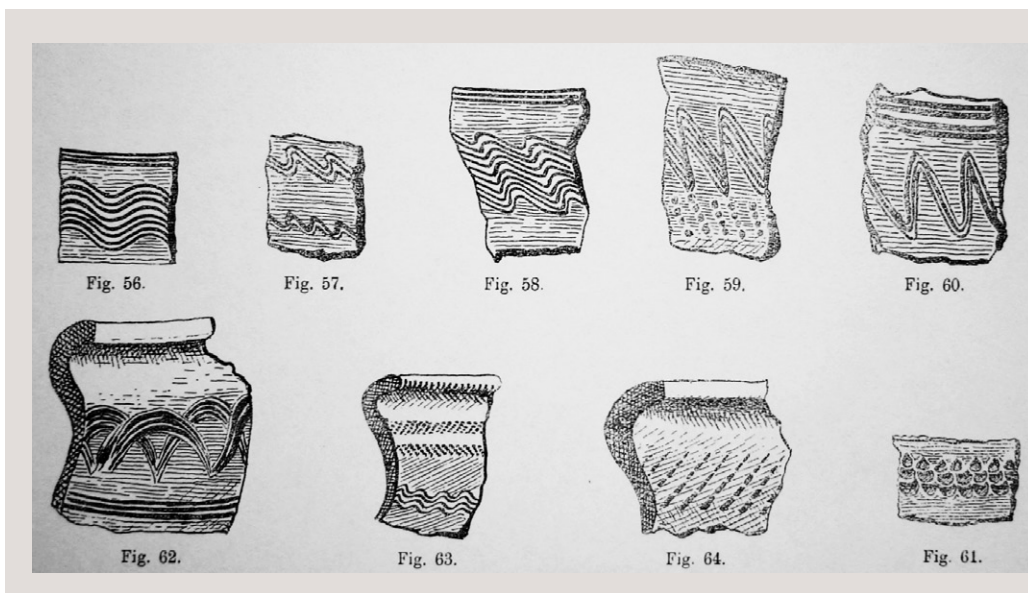
učitelem svého nástupce ve výzkumu Tetína – archeologa Českého krasu MUDr. Jana Axamita.

Časem se do pole Bergerovy pozornosti dostaly i jiné oblasti mimo Berounsko, o nichž se ale v této souvislosti zmíníme jen stručně. Za připomínku stojí např. hradiště v Šárce u Prahy, tehdy už známé naleziště, odkud Berger shromáždil větší kolekci. U Únětic (severně od Prahy) dal prokopat jeden hrob se skrčenou kostrou ze starší doby bronzové už předtím, než se toto místo stalo slavným v archeologii díky výzkumu Čenka Ryznera (1879–1880).

Zvláštní místo v Bergerově odborné činnosti ovšem zaujímá hromadný nález bronzových ozdob (bronzový kotel, obsahující asi 1 600 šatních spon a náramků z téhož kovu), učiněný při čištění termálního Obřího pramene v Lahošti u Duchcova v lednu 1882. Proslulost tohoto nálezu nebyla ve své době o mnoho menší než sláva Stradonic.²⁴ Vzbuzený zájem byl takový, že Archeologický sbor požádal majitele hlavní části nálezu, duchcovského hraběte Valdštejna, o zpřístupnění materiálu a umožnění jeho kresebné dokumentace. Zpracování se ujal Berger, jenž sám také značnou část pokladu získal, podal o něm první podrobnější zprávu (BERGER 1882a, b) a pak zpracoval studii o bronzích, zejména o sponách z tohoto nálezu, nejvýznamnější ze svých archeologických prací (BERGER 1882c, d, e). Správně rozpoznal, že jde o keltské památky z doby zvané pak v archeologii laténská, ale o něco starší než nálezy ze Stradonic. Dodnes je v archeologii užíván pojem „duchcovská spona“ („spona duchcovského typu“), patřící 4. a 3. století př. Kr.

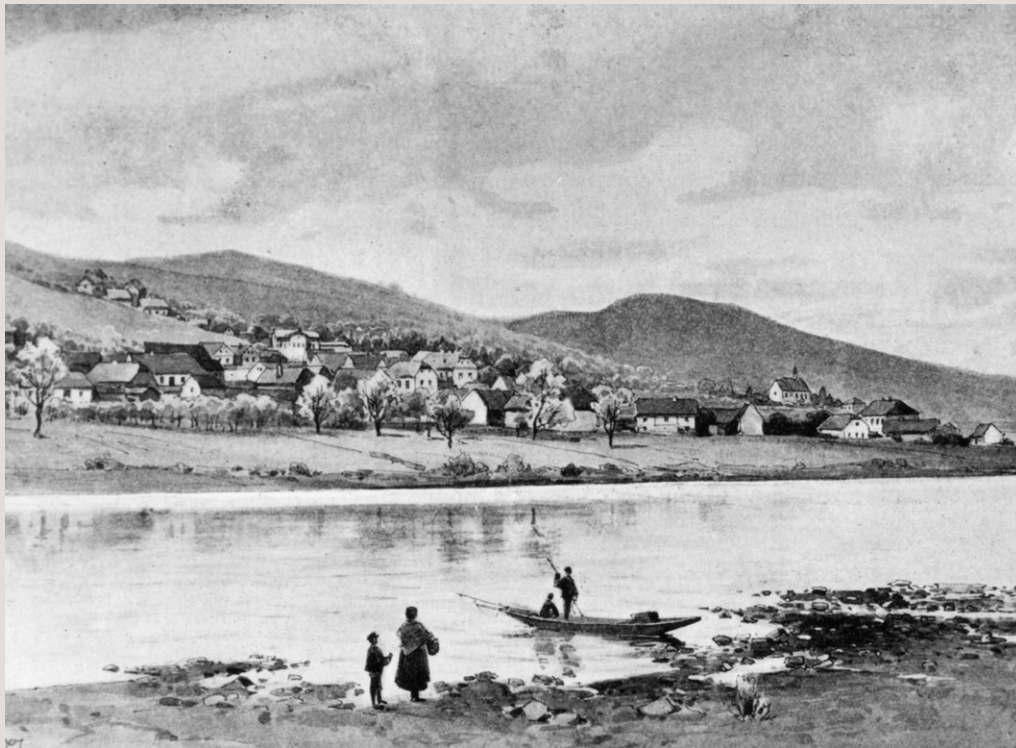
Bergerův vztah k Duchcovu byl podmíněn tím, že od roku 1880 působil jako konzervátor I. (prehistorické) sekce státní památkové péče – C. k. Ústřední komise pro zkoumání a zachování uměleckých a historických památek ve Vídni, zprvu pro bývalé kraje Litoměřický a Žatecký, po reorganizaci podle současných okresů (1882) byl ustanoven pro politické okresy Teplice, Ústí n. L., Děčín, Česká Lípa, Rumburk, Sluknov, Litoměřice, Louny, Podbořany, Kadaň, Chomutov, Most, Žatec, Slaný a Rakovník. Nevíme ale o tom, že by se byl v těchto pro něj odlehlých regionech – kromě zpracování „duchcovského pokladu“ – v památkové péči nějak angažoval.

Více se uplatnil ve správním výboru NM, který jej v roce 1890 jmenoval inspektorem archeologických a pak roku 1891 i numismatických sbírek. V této funkci prosadil Berger různá prospěšná opatření: např. v říjnu 1890 se výbor na jeho návrh poprvé rozhodl dát konzervovat železné archeologické předměty, „by dále v podstatě dosa-

Obr. 6. Zlomky raně středověké keramiky z hradiště na Kozle (JELÍNEK 1894).

Fig. 6. Fragments of early medieval pottery from the Kozel fortified settlement (JELÍNEK 1894).

Obr. 7. Stradonice – pohled na Hradiště od severovýchodu (kresba K. Liebschera, Ottovy „Čechy“ 1903).

Fig. 7. Stradonice – a view of the fortified settlement from the NE (a drawing by K. Liebscher, Ottovy Čechy 1903).

lodi do Bělehradu.
 *** B. O nálezu mincí a starožitností na „Hradišti“ u Nové Huti podáváme ještě následující nám zaslouženou s úvahou a sice z té příčiny, jelikož se od náhledu dosud o nálezu tom projeveného podstatně liší. Mince na „Hradišti“ nalezené jsou totožné s mincemi, které se ke konci předchozího století nalezly ve vesnici „Podmoklím“ na panství křivoklátském a kterým mezi numismaty „podmokelské“ (německy Podmokler Goldknollen) říkají. Jsouť tvaru hrubého, tlustému knoflíku se podobajícího, jsou ze zlata složené téměř našich dukátů a váha jejich kolísá mezi 1/8 dukátů až do 3 dukátů. V Podmoklím bylo jich tehdy v bronzovém kotli v potoce nalezeno 80 liber, z čehož následuje, že veškeré sbírky jimi hojně zásobeny jsou. Na Hradišti se objevovaly dosud vždy jen po různu, tentokrát jich bylo nalezeno na 200 kusů, vyjímaje jeden, vesměs váhy 2 dukátů. Druhů dosud shledáno šestero; mají na sobě představení půlměsíce, jakési potvory podobné draku s otevřenou tlamou a vyšklenými zuby; některé nelze úplně určit, mají též na sobě známky runám podobné. Na opačné straně bývá buď křížek, hvězda, runě podobné znamení neb dokonce nic. Jsou buď do formy lité neb bylo, jak se podobá, razítkem na ně tlačeno, dokud rozlité zlato nesestýdlo. Po různu nalezeny bývají též na jiných místech v Čechách; na Hradišti uschovány byly v pouhé popelem promíchané zemi, nikoliv pak v jakési nádobě. Téměř celý jich počet jest již v rukou pražských přátel numismatiky, unikly šťastně zkáze, což v podobných případech ne vždycky se stává. Mimo zlaté mince nalezájí se na Hradišti též stříbrné – nejčastěji po dešti – velikosti čocky, jež mají na sobě koníčka, na druhé straně pak člověčí hlavu. Kresba jest velmi primitivní, pocházejí patrně z téže doby, jako zlaté. Nezřídka se tu objevují též ozdoby ze zlata a stříbra. Že by mince ty, jak zlaté, tak stříbrné byly původu keltického, jak zprávy novin tvrdí, nutno pokládati za náhled mylný. Jest sice pravda, že některé keltické mince naším se podobají, což zvláště o stříbrných s koníčkem platí – avšak ráz našich mincí jest podstatně jiný a okolnosti, za kterými mince ty nalezeny byly, náhled takový úplně zvrací. Naleziště má jméno „na Hradišti“. Těchto hradišť

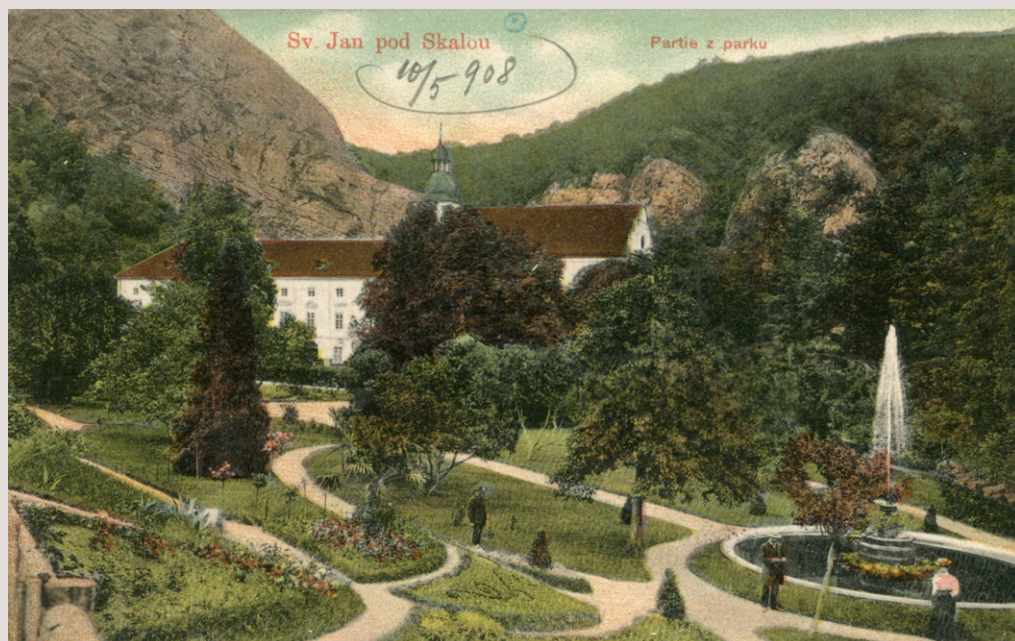
Obr. 8. První věcná zpráva o stradonickém nález (BERGER 1877).
Fig. 8. The first factual report on the Stradonice find (BERGER 1877).

vadní se zachovaly“;²⁵ jednal za NM o koupi velkých archeologických sbírek (Wanklovy, Strassernovy, Ryznerovy). Jako člen konkursní komise při zřízení samostatného pravěkého oddělení NM v roce 1893 prosazoval v konkurzu na jeho kustoda svého přítele Jelínka, a když byl vybrán J. L. Píč, zajistil pro Jelínka alespoň potud neplánované místo konzervátora v témž oddělení.²⁶ Postavení ve správním výboru se vzdal v březnu 1896, necelý rok před smrtí.

5. Bergerova sbírka

Výsledkem stručně popsané Bergerovy archeologické a sběratelské činnosti v Čechách i studijních cest do jiných zemí byla rozsáhlá sbírka, patřící tehdy k největším svého druhu a vzhledem ke kvalitě některých souborů (Duchcov, Stradonice) také k nejvýznamnějším v Praze i v celých Čechách. Už v roce 1876 se hovořilo o tom, že má cenu 1000 zl. Znali ji a studovali nejen domácí, ale i cizí badatelé, například vídeňský prof. Ferdinand von HOCHSTETTER (1878a, b) nebo čelný berlínský archeolog Albert Voss z Etnologického muzea (Museum für Völkerkunde), jenž po návštěvě sbírky v Bergerově pražském bytě napsal ke svému překladu zprávy o Stradonicích z Národní politiky, „daß diese Funde epochenmachend sind nicht nur für die Archäologie Böhmens, sondern auch Norddeutschlands“ (Voss 1878). O něco později to již bylo podle donedávna pražského a nyní drážďanského archeologa Wilhelma Osborna „ein kleines Museum für sich“ (OSBORNE 1880).

Berger ovšem sbírku nejen zpřístupňoval odborným návštěvám, ale příležitostně i předváděl odborné i širší veřejnosti. V roce 1880 byla do programu antropologicko-archeologické sekce prvního sjezdu českých přírodovědců a lékařů v Praze (což byl vlastně první český archeologický sjezd – srov. SKLENÁŘ 2013) zařazena i prohlídka Bergerovy sbírky v jeho bytě v Krakovské ulici, přičemž důvodem a hlavním bodem zájmu byla právě rozsáhlá stradonická kolekce.²⁷ Když se potom v roce 1882 v Praze o svatodušních svátcích odbyval II. sjezd lékařů a přírodopysců, mezi jehož odbory byl opět i antropologicko-archeologický, provázela jej výstava v Městské besedě

Obr. 9. Svatý Jan pod Skalou – „zámek“, bergerovské sídlo čerstvě změněné na lázně. Dobová pohlednice, archiv autora.

Fig. 9. Svatý Jan pod Skalou – „palace“, the residence of the Berger family modified to a spa. Historical postcard, archive of the author.

(referoval o ní JELÍNEK 1882b); na ní byl Berger největším vystavovatelem a Stradonice těžištěm jeho kolekce.

V devadesátých letech pak poznala tuto sbírku širší veřejnost při známých velkých výstavních akcích v Praze. Nejprve to byla „retrospektivní výstava“ jako součást velké pražské Jubilejní výstavy v roce 1891, v jejímž výboru byl Berger místopředsedou a vystavoval zde pravěké nálezy ze Šárky a Vokovic, předměty z duchcovského pokladu, z hrobů u Čičovic (únětická kultura starší doby bronzové) či z mohyl u jihočeského Sepekova, meče a další bronzы z Roztok či Křténova, především ale celou vitrinu nálezů mladší doby železné (laténské) ze Stradonic.²⁸

Po roce 1884 však už sbírka nebyla uložena v Praze, nýbrž ve Sv. Janě pod Skalou v zámku, který jeho otec vytvořil přestavbou barokního kláštera. Širší veřejnost ji pak poznala na „retrospektivní výstavě“ (součásti pražské Jubilejní výstavy v roce 1891), v jejímž výboru byl Berger místopředsedou a vystavoval zde mj. celou vitrinu laténských nálezů ze Stradonic.²⁹ Ve srovnání s tímto bohatým předvedením vlastních „pokladů“ je překvapující, že na následující velké pražské akci – Národopisné výstavě československé roku 1895 – se Berger, ač opět člen výboru pro obor archeologie, jako vystavovatel odmítl podílet.

Na počátku devadesátých let bydlil Berger v Týršově ul. čp. 1840 na Novém Městě a nakonec se odstěhoval do domu U Lhotků na rohu Václavského náměstí (č. 32/791) a Vodičkovy ulice (zbořeného v roce 1913), kde ale už roku 1897 ve věku pouhých 53 let poměrně náhle zemřel, aniž by jeho odchod vzbudil větší veřejnou pozornost. Pohřben byl ve Sv. Janě pod Skalou v hřbitovní kapli sv. Maxmiliána, postavené za jeho otce v letech 1847–52 podle návrhu architekta-novogotika prof. Bernharda Gruebera. „*Einer der glücklichsten und zuverlässigsten Erforscher der böhmischen Gräber*“ – tak jej tehdy ocenil berlínský antropologicko-archeologický časopis, orgán proslulého učenice a hlavy tehdejší německé archeologie prof. Rudolfa Virchowa.³⁰

Ve vzpomínkách V. V. Štecha³¹ čteme téměř anekdotický příběh o tom, že po smrti malostranského usedlíka Bedřicha Schnella, který se po své smrti proslavil mimořádným odkazem na veřejné účely, byla v jeho bytě v jedné židli nalezena závěť, kterou Štěpán Berger odka-

Obr. 10. Zaniklý renesanční dům čp. 791/II. U Lhotků na rohu Václavského náměstí a Vodičkovy ulice v Praze, asi 1875 (WIRTH, ŠTECH a VOJTÍŠEK 1945).

Fig. 10 Renaissance house No. 791/II U Lhotků, non-existing today, was standing at the corner of the Wenceslas Square and Vodičkova Street, about 1875 (WIRTH, ŠTECH and VOJTÍŠEK 1945).

zoval majetek svým příbuzným; v době jeho smrti však o ní nikdo nevěděl a majetek tedy připadl státu jako odúmrtí. Ve skutečnosti jde v tomto příběhu o jiného Bergera. Štěpánovým řádným dědicem se stal bratr Vilém, který ale zemřel pouhý rok po něm (v lednu 1898) a jejich dvě provdané sestry pak svatojanský velkostatek prodaly pražskému továrníku F. Maršnerovi, majiteli čokoládovny Orion, který změnil svatojanský zámek na lázně.

Veřejný zájem o dědictví po Štěpánu Bergerovi nevzbudil ovšem tento majetek, nýbrž jeho sbírky – nejen umělecká či numismatická, ale zejména archeologická, známá z výše zmíněných výstav.

Dosud byl v paměti jeho vícekrát vyjádřený záměr věnovat v budoucnu své sbírky Národnímu muzeu, jehož novou budovu na Václavském náměstí (postavenou v letech 1885–90 a další roky zařizovanou) sledoval Berger už v přípravách jako člen sněmovní komise pro její zbudování a od r. 1886 i jako delegát zemského výboru ve správním výboru Společnosti NM. „Byl jsem toho svědkem, že [...] při návštěvě novostavby Musea Drovi Riegrovi, který začasté projevoval obavy, že nebude materiálu k vyplnění rozsáhlých místností v novém Museu, Berger ukazoval místnosti (na nároží k městskému sadu), které svými sbírkami sám vyplní.“ Tak vzpomínal JUDr. Karel Adámek, zástupce zemského výboru, jenž jako přímý účastník podrobně zachytil celý průběh složitých jednání následujících poté, co Berger zemřel,

Obr. 11. Kaple sv. Maxmiliána, rodinná hrobka Bergerů ve Svatém Janu pod Skalou. Foto autor, 2000.

Fig 11. St. Maximilian Chapel, a family sepulcher of the Berger family at Svatý Jan pod Skalou. Photo by the author, 2000.

Obr. 12. Břetislav Jelínek v pokročilejším věku. Archiv autora.

Fig 12. Břetislav Jelínek during his late years. Archive of the author.

aniž toto přání právně zakotvil, a nikdo z dědiců sběratelské zájmy neměl (ADÁMEK 1914, 57–64.)

Archeologická část Bergerových sbírek o několika tisících kusů byla však příliš významná na to, aby byla pro Muzeum ztracena. Archeologická komise České akademie pro vědy, slovesnost a umění z iniciativy svého jednatele prof. J. L. Píče (z jehož podnětu se ještě za Bergerova života, zřejmě v roce 1895, podnikaly určité kroky v tomto směru) jednala už dva dny po Bergerově smrti o osudu sbírek a pověřila akademii, aby podnikla kroky k jejich záchraně před prodejem do ciziny, případně přímo k jejich zakoupení pro NM. Akademie i NM se obrátily na zemský správní výbor (výkonný orgán zemského sněmu, do něhož byl mimochodem Berger zvolen r. 1890 jako náhradník). Ten požádal J. L. Píče (28. 3. 1897), aby se spojil s universálním dědicem Vilémem Bergerem, sbírky prohlédl, sepsal věci vhodné pro sbírky NM a odhadl jejich cenu.³² Podobný přípis obdrželi také kustodi sbírek historické archeologie (J. Koula), numismatiky (J. Smolík) a archivu (V. Schulz), pro něž ovšem měla celá akce menší význam.³³

Nakonec byl ale tento úkol svěřen řediteli Městského muzea v Praze Břetislavu Jelínkovi a numismatiku ing. Edvardu Fialovi. Ti vypracovali *Taxační katalog*,³⁴ sloužící jako podklad k jednání o koupi Bergerovy sbírky. Jejím těžištěm byla ovšem sbírka prehistorická s 20 565 kusy a v ní zase soubor 14 197 kusů ze Stradonic, srovnatelný (vzdor tomu, že asi 660 kusů byly padělky) pouze s kolekcemi

Obr. 13. Presentaci Stradonic v Píčově nové expozici pravěku Čech v Národním muzeu v Praze na počátku 20. století tvořily převážně nálezy z Bergerovy sbírky. Archiv autora.

Fig 13. At the beginning of the 20th century, the Stradonice locality presentation in the National Museum in Prague consisted mostly of finds from the Berger Collection. Archive of the author.

videňského Dvorního přírodovědného muzea a knížecích fürstenberských sbírek na Křivoklátě. Oceněna byla na 25 000 korun, což ale představám Bergerových dědiců zdaleka nestačilo. Cena našťastí odrazovala i zahraniční zájemce. Adalbert Voss v Berlíně řekl svému dobrému známému prof. Píčovi, že „nemá v úmyslu zahrabat své peníze do Stradonic“; čekal, že Berger mu dá nějakou kolekci ze Stradonic darem.³⁵ Ani vídeňské Přírodovědné muzeum zatím neprojevovalo zájem.

Jednání s dědici, vedené v říjnu 1897 dr. Adámkem, nebylo za Viléma života nijak snadné, po jeho smrti zase pozastaveno pozůstalostním řízením a pak ohroženo záměrem pozůstalých sester prodat sbírky do Německa. Nakonec se ale obě strany shodly na ceně (33 000 K za prehistorickou sbírku); v červenci 1898 byla sbírka převzata zemským výborem a předána NM jako depozitum v majetku země České k úschově do pravěkého oddělení.³⁶ V roce 1903 pak vydal J. L. Píč monografii o Stradonicích (Píč 1903), založenou do značné míry právě na Bergerově sbírce, a uvedl ji věnováním zemskému správnímu výboru, díky jemuž se celý tento mimořádně významný fond v Čechách zachoval.

Tak rozsáhlá akvizice samozřejmě narazila v NM na nedostatek místa ve výstavních sálech. Přesto se prof. Píčovi podařilo začlenit zejména stradonické nálezy, ze kterých vytvořil samostatnou část muzejní expozice pravěku a doprovodil ji jednak plastickým modelem Hradiště, jednak jeho velkým obrazem od Olgy Hlavové. Obojí je vidět na dochované fotografii.

Po obsahové i technické stránce lze o osudech Bergerovy sbírky říci ještě mnoho, daleko méně však o osobnosti jejího tvůrce, jehož odborné působení zůstává dosud souhrnně nezhodnoceno – do jisté míry i kvůli tomu, že o něm víme mimořádně málo: žádná pozůstalost či korespondence se po něm nezachovala, životopis nebyl napsán s výjimkou jediného článku (TOŠNEROVÁ 2014) a pár obsažnějších hesel v naučných či biografických slovnících,³⁷ z nichž valná většina jej vůbec nezná. Ani jeho smrt nebyla pro nikoho důvodem k sepsání obsažnějšího nekrologu.³⁸

Tento stručný text není a nemůže být ani hodnocením Bergerovy odborné činnosti, která často zůstává zapomenuta i mezi badateli o době a kultuře laténské, ačkoli jeho úvahy o sponách byly pro archeologické myšlení u nás průkopnické. Jeho účelem bylo představit jednoho z prvních archeologů, kteří se zasloužili o poznání památek pravěku a raného středověku na území Berounska a zejména Českého krasu. Člověka, který své archeologické zálibě věnoval velké množství práce i prostředků ve snaze, aby se – ačkoli vlastně amatér jako všichni jeho současníci – dopracoval věcného poznání, jež „nás vede k p r a d ě – po které toužíme všichni – ať už je jakákoliv“ (BERGER 1882d).

6. Shrnutí

Emanuel Štěpán Berger (1844–1897) byl advokátem v Praze, později majitelem velkostatku Svätý Jan pod Skalou u Berouna, zároveň ale nadšeným sběratelem pravěkých památek, jenž se z amatérských počátků dopracoval k odborné úrovni své doby. Jako archeolog se soustředil na Berounsko. Od roku 1875 zkoumal (nejprve sám, pak s dalším archeologem Berounska Břetislavem Jelínkem) rané středověké hradiště na Kozlu u Hostimi, od roku 1877 se jako první z archeologů věnoval nově objevenému keltskému oppidu u Stradonic a vytvořil největší soukromou sbírku zdejších nálezů. Mimo Berounsko bylo jeho nejvýznamnější zásluhou zpracování rozsáhlého pokladu laténských bronzových spon z Duchcova (1882). Byl též spoluiniciátorem myšlenky založení Městského muzea v Praze (1883). Jeho archeologické sbírky, už za jeho života vícekrát vystavované, byly po jeho smrti zakoupeny pro NM v Praze.

Literatura

- ANONYM (1877a): Zlaté mince pravěké. – *Památky archeologické*, 10 (1874–1877): 835–837. Praha.
- ANONYM (1877b): Ein aufgefundenener Schatz. – *Politik*, 16, (212; 4. 8.): 2. Praha.
- ADÁMEK K. (1914): Koupě sbírek Bergrových Museu král. Českého. – *Časopis Národního muzea*, 88: 57–64. Praha.
- AXAMIT J. (1926): Hradiště na Berounsku. – *Podbrdský (Berounský) kraj*, 3: 7–14. Beroun.
- BARTOŠKOVÁ V. et al. (2008): *Duchcovský poklad v Lahošti: evropský fenomén*. – Kapucín: 1–92. Duchcov.
- BERGER Š. (1877): O nálezu mincí a starožitností (...). – *Pokrok*, 9 (219; 9. 8.): 5. Praha.
- BERGER Š. (1882a): O nálezu bronzů ve vřídle zvaném „Riesenquelle“ u Duchcova v Čechách. – *Památky archeologické*, 12: 44–46. Praha.
- BERGER Š. (1882b): Der Bronzen-Fund in der „Riesenquelle“ bei Dux in Böhmen. – *Mittheilungen der Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, N. F., 8: LXXX–LXXXII. Wien.
- BERGER Š. (1882c): Bronzy Duchcovské. – *Památky archeologické*, 12: 71–79, 109–115, tab. III–V. Praha.

- BERGER Š. (1882d): O fibuli v Čechách. – *Památky archeologické*, 12: 92–94. Praha.
- BERGER Š. (1882e): Ueber die Fibula in Böhmen. – *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 12: 155–157.
- ČTVERÁK V., LUTOVSKÝ M., SLABINA M., SMEJTEK L. (2003): *Encyklopedie hradišť v Čechách*. – Libri: 1–432. Praha.
- FRIDRICH J., SKLENÁŘ K. (1976): *Die paläolithische und mesolithische Höhlenbesiedlung des Böhmischen Karstes*. – *Fontes archaeologici Pragenses*, 16: 1–124, přílohy I–XXXII. Praha.
- HÁJEK Z LIBOČAN (1541): *Kronika česká*. – Ed. J. Linka. Academia: 1–1448. Praha.
- HARLAS F. X., b. d. (1911): *Stará Praha. Nástin vývoje města a průvodce jeho sbírkami*. – Lidové nakladatelství: 1–210. Praha.
- HOCHSTETTER F. VON (1878a): Die Alterthümer von Hradischt. – *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 8: 142–148. (Přetisk textu 1878b).
- HOCHSTETTER F. VON (1878b): Die Alterthümer von Hradischt. – *Wiener Zeitung, Beilage zur Wiener Abendpost*, 147 (28. 6. 1878): 585–586.
- JELÍNEK B. (1877): Plešivec, Ostrý a Libomyšl. – *Památky archeologické*, 10 (1874–1877): 691–698. Praha.
- JELÍNEK B. (1879): Vrch Hradec, Lochovice, Neumětely a Skřípel. – *Památky archeologické*, 11 (1878–1881): 109–120. Praha.
- JELÍNEK B. (1881): Dvě Hradiště. – *Památky archeologické*, 11 (1878–1881): 653–660. Praha.
- JELÍNEK B. (1882a): O Plešivci a jeho nejbližším okolí v době předhistorické. – *Památky archeologické*, 12, (1882–1884): 85–90. Praha. (Německy v *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 12 /1882/: 145–150.)
- JELÍNEK B. (1882b): Anthropologicko-archaeologická výstava při druhém sjezdu českých lékařů a přírodozpytců v Praze. – *Památky archeologické*, 12 (1882–1884): 95–96. Praha.
- JELÍNEK B. (1885): *Ueber Schutz- und Wehrbauten aus der vorgeschichtlichen und älteren geschichtlichen Zeit mit besonderer Rücksicht auf Böhmen*. – Řivnáč in Komm.: 1–156. Prag.
- JELÍNEK B. (1894): Materialien zur Vorgeschichte und Volkskunde Böhmens, II. Theil. – *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 24: 57–83. Wien.
- KRUTA V. (1971): *Le Trésor de Duchcov dans les collections tchécoslovaques*. – Severočeské nakladatelství: 1–109. Ústí nad Labem.
- MÍKA Z. (1983): *Sto let Muzea hlavního města Prahy*. – Muzeum hlavního města Prahy: 1–75. Praha.
- NOVOTNÝ B. (1949): Za Břetislavem Jos. Jelínkem. – *Pražskou minulostí*, 1: 67–76. Praha.
- OSBORNE W. (1880): Zur Beurtheilung des prähistorischen Fundes auf dem Hradischt bei Stradonic in Böhmen. – *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 10: 234–260. Wien.
- PÍČ J. L. (1891): *Sekce A. Praehistorie*. In: *Katalog retrospektivní výstavy (Skupina XXV)*. – Zemská jubilejní výstava: 1–31. Praha.
- PÍČ J. L. (1903): *Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum*. – *Starožitnosti země České*, II. (2): 1–143. Praha.
- PROŠEK F. (1950): Slovanské hradiště u Hostíma, okr. Beroun. – *Obzor prehistorický*, XIV: 441–444. Praha.
- RUTH F. (1904): *Kronika královské Prahy a obcí sousedních, III*. – Pavel Kober: 899–1246. Praha.
- SKLENÁŘ K. (1970): Archeologické spisy Josefa Dobrovského a jejich prameny. – *Acta Musei Nationalis Pragae, řada A Historie*, 24 (5): 245–295. Praha.
- SKLENÁŘ K. (1980): Archeologické zprávy Mořice Lüssnera z Hořovicka a Hostomicka. – *Vlastivědný sborník Podbrdská*, 18 (1980): 95–106. Příbram.
- SKLENÁŘ K. (1983): Archeologické zápisky Mořice Lüssnera z Berounska 1870–1882. – *Vlastivědný sborník Podbrdská*, 25: 51–71. Příbram.
- SKLENÁŘ K. (1984): Vznik prehistorického oddělení Národního muzea v roce 1893. – *Časopis Národního muzea, Historické muzeum*, 153: 128–145. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2000): *Archeologie a pohanský věk*. – Academia: 1–324. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2002): Pozdně halštatské mohylové pohřebiště u Lochovic, okr. Beroun. 200 let od prvního systematického výzkumu v Čechách nejen středních. – *Archeologie ve středních Čechách*, 6: 245–276. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2005): *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*. – Libri: 1–726. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2006): Emanuel Štěpán Berger. In: VOŠAHLÍKOVÁ P. et al. (Ed.), *Biografický slovník českých zemí*, 4: 424. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2011): Pravěk a raně středověké nálezy v Čechách do roku 1870. Pramenná základna romantického období české archeologie. – *Fontes archaeologici Pragenses*, 36: 1–447. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2012): Hradiště jako předmět studia v počátcích české archeologie. – *Archeologie ve středních Čechách*, 16 (2): 497–611. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2013): Z historie archeologických sjezdů. – *Zprávy České archeologické společnosti*, Suppl. 88: 1–19. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2014a): Břetislav Jelínek a „poslední romantik“ české archeologie. – *Archaeologica Pragensia*, 22: 9–166. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2014b): Pravěk a raně středověká archeologie v dějinách Národního muzea. *Fontes archaeologici Pragenses*, 40: 1–331. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2015): Z historie archeologických výstav mimo muzea. – *Zprávy České archeologické společnosti*, Suppl. 98. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2017a): Historie archeologických výzkumů na Tetíně. – In: CÍLEK V., MAJER M., SCHMELZOVÁ R. et al., *Tetín svaté Ludmily. Místo, dějiny, spiritualita*. Dokořán: 47–55. Praha.
- SKLENÁŘ K. (2017b): Tetín ve starší a střední době kamenné. – In: CÍLEK V., MAJER M., SCHMELZOVÁ R. et al., *Tetín svaté Ludmily. Místo, dějiny, spiritualita*. Dokořán: 55–59. Praha.
- SKLENÁŘ K., MATOUŠEK V. (1994): Die Höhlenbesiedlung des Böhmischen Karstes vom Neolithikum bis zum Mittelalter. – *Fontes archaeologici Pragenses*, 20: 1–184, přílohy I–XXIV. Praha.
- SMOLÍK J. (1879): *Archaeologický Sbor Musea král. Českého*. – *Památky archeologické*, 11: 135–140. Praha.
- SMOLÍK J. (1882): *Archaeologický Sbor Musea král. Českého*. – *Památky archeologické*, 12: 137–140. Praha.
- STOLZ D., MATOUŠEK V. (2006): *Berounsko a Hořovicko v pravěku a raném středověku*. – Elce Book Publishing: 1–324. Hořovice.
- ŠTECH V. V. (1967): *V zamlženém zrcadle I*. – Československý spisovatel: 1–249. Praha.
- THEIN P. (1976): Moric Lüssner. – *Zpravodaj Muzea východních Čech*, 3 (4): 16–35. Hradec Králové.
- TOŠNEROVÁ M. (2014): Štěpán Berger (1844–1897), Sběratel starožitností ze Svatého Jana pod Skalou. – *Minulostí Berounska*, 17: 11–29. Beroun.
- VALENTOVÁ J. (2013): Oppidum Stradonice. Keramika ze starších fondů Národního muzea. – *Fontes archaeologici Pragenses*, 39: 1–201. Praha.

- Voss A. (1878): Ueber den Fund am Hradiště bei Stradonic in der Gegend von Beraun in Böhmen. – *Correspondenz-Blatt der Berliner anthropologischen Gesellschaft*, 1878: 25–27.
- WIRTH Z., ŠTECH V. V., VOJTÍŠEK V. (1945): *Zmizelá Praha 1. Staré a Nové Město s Podskalím*. – V. Poláček: 1–169. Praha.
- ZÍBRT Č. (1894): *Retrospektivní výstava*. – In: Jubilejní výstava zemská království Českého v Praze 1891: 604–619. Praha.

Poznámky

- ¹ SKLENÁŘ 2005, 53–54. V této práci i hesla dalších zde uváděných archeologů.
- ² SKLENÁŘ 1970, 259–271; týž 2000, 59–65; týž 2002.
- ³ THEIN 1976; SKLENÁŘ 1980; týž 1983.
- ⁴ Uvádí se (TOŠNEROVÁ 2014, 18), že navštěvoval i přednášky z „prehistorie a antropologie“ (ty se však samostatně nikde nepřednášely, muselo by jít jediné o archeologii prof. Vocela, ale tam Berger ani jako posluchač práv registrován není, musel by se zúčastnit jediné jako host).
- ⁵ O osudech Bergerovy rodiny a jejího majetku podrobně TOŠNEROVÁ (2014).
- ⁶ Archiv NM, fond Registratura NM, kart. 28, čj. 29/75 (15. 4. 1875). – Pro zjednodušení je v tomto textu užíván název Národní muzeum (NM), který ale platí teprve od roku 1918; v Bergerově době platil název Museum království Českého.
- ⁷ Kozel, k. ú. Hostim: ČTVERÁK et al. 2003, 85–86; STOLZ a MATOUŠEK 2006, 202, 277; SKLENÁŘ 2011, 82 (heslo 185/1).
- ⁸ HÁJEK z LIBOČAN 1541, list CX.
- ⁹ Dopis 23. 6. 1873 – Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, fond A, Rybička.
- ¹⁰ „.../ und soll insbesondere der eine der Söhne des ivaner Gutbesitzers Berger mehrere hier ausgegrabene Alterthümer in seine Sammlung aufgenommen haben.“ LÜSSNER, M.: Hradiště bei Hostin /.../, nedatovaný rukopis (zřejmě 1875), Archiv NM, fond Archeologický sbor, kart. 3, č. 283; publ. SKLENÁŘ 1983, 61–64.
- ¹¹ Zápis ze schůze sboru: Archiv NM, fond Archeologický sbor, kart. 1, č. 13d; též PA X, 1877, 810. – K Bergerovým vykopávkám a jejich výsledkům JELÍNEK 1894 (část Das Hradiště bei Hostim, 72–80); AXAMIT 1926 (část II. Hradiště u Hostíma, 12–14, s. 14).
- ¹² Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, fond A. Rybička. – František Xav. Josef Beneš (1816–1888) byl významný archeolog starší generace a „pravá ruka“ předsedy prof. Vocela ve Sboru.
- ¹³ Deník č. LII, s. 95 (Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, fond Petera Rohoznický, kart. 31).
- ¹⁴ O Jelínkovi NOVOTNÝ 1949, SKLENÁŘ 2000, 267–278; týž 2005, 262; týž 2014a.
- ¹⁵ O tom HARLAS b. d., 10–11, ale zejména MÍKA 1983.
- ¹⁶ Berger byl jednatelem komitétu; složil tuto funkci na jeho schůzi 23. 4. 1885 kvůli stále nepřítomnosti v Praze; 31. 1. 1886 se vzdal i členství v komitétu kvůli tomu, že zemský sněm jej zvolil do výkonného komitétu Zemského (tj. Národního) muzea, ale i tady byl opět jednohlasně členem zvolen.
- ¹⁷ Zápis ze schůze Sboru: Archiv NM, fond Archeol. sbor, kart. 1, č. 13d; zpráva v Památkách archeologických 10, 1877, 810. Podrobněji Bergerovy vykopávky a jejich výsledky (a tuto lokalitu vůbec) popsal až JELÍNEK 1894 (část Das Hradiště bei Hostim, 72–80). K hradišti JELÍNEK 1885, 104–106; AXAMIT 1926 (II. Hradiště u Hostíma, 12–14); o dalších průzkumech podrobněji PROŠEK 1950; souhrnně ČTVERÁK et al. 2003, 86–87; STOLZ a MATOUŠEK 2006, 202, 277; RAZÍM 2010, 86–88.
- ¹⁸ Více o této otázce a dobových názorech SKLENÁŘ 2012, 531–537.
- ¹⁹ BERGER 1877; současně i v německy psané Politik (ANONYM 1877b). Téměř kompletní, místy přestylizovaná reprodukce prvního (českého) z obou článků v Památkách archeologických (ANONYM 1877a) představuje první zprávu o Stradonicích v odborném tisku.
- ²⁰ Zápis ze schůze – Archiv NM, fond Archeol. sbor, kart. 1, č. 13; Anonym 1877a.
- ²¹ Historii zkoumání podává SKLENÁŘ 2000, 226–238. Z novější literatury o hradišti-keltském oppidu ČTVERÁK et al. 2003, 293–298 s další lit.; STOLZ a MATOUŠEK 2006, 158–163, 266–267.
- ²² Vesmír 20, 189(0–)1, 47. Srov. FRIDRICH a SKLENÁŘ 1976, 71; SKLENÁŘ 2017a.
- ²³ FRIDRICH a SKLENÁŘ 1976, 72, 74–75; SKLENÁŘ a MATOUŠEK 1994, 96–97, 100, tab. XVI:2 a XIII:3; SKLENÁŘ 2017b.
- ²⁴ K historii duchcovského nálezu KRUTA 1971, 8–11; SKLENÁŘ 2000, 251–257; BARTOŠKOVÁ et al. 2008.
- ²⁵ Archiv NM, fond Registratura NM, kart. 35, čj. 292/90 (23. 10. 1890).
- ²⁶ Archiv NM, fond Registratura NM, kart. 41, zápisy ze schůzí správ. výboru 18. 1. a 28. 4.; Bergerova resignace čj. 499/94 (28. 4.). Srov. SKLENÁŘ 1984; týž 2014b, 115–119).
- ²⁷ Oznamovatel sjezdu českých lékařů a přírodopýtců v Praze 1880, č. 4 (19. 5.), 23, 33; SKLENÁŘ 2013, 9–10; týž 2015, 20.
- ²⁸ Píč 1891 (Bergerovy exponáty na s. 3–25).
- ²⁹ Píč 1891; ZÍBRT 1894; SKLENÁŘ 2015, 20–21.
- ³⁰ Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte 1897, 237.
- ³¹ ŠTECH 1967, 55–56. Jinak popisuje tuto událost RUTH 1904, 1090.
- ³² Archiv NM, Registratura, kart. 46, čj. 488 (28. 3. 1897).
- ³³ O ostatních (nearcheologických) složkách a jejich případné cestě do NM více TOŠNEROVÁ 2014.
- ³⁴ Archiv NM, Registratura odd. prehistorie, 1898 (býv. kart. 219). Dobový opis v odd. prehistorie a protohistorie NM. Zběžný katalog sestavený podle vitrin Bergerovy sbírky a podle druhů je zde provázen dalším seznamem („Sbírka Bergrova zakoupená zemským výborem“), seřazeným podle lokalit. Viz VALENTOVÁ 2013, 21–24.
- ³⁵ J. L. Píč Josefu Hlávce 12. 6. 1897 – Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, fond J. Hlávka. – Později se Voss zajel na odhadovanou sbírku podívat do Sv. Jana a označil ji jako „eine Erinnerung an unseren alten Freund Berger“ (A. Voss J. L. Píčovi 19. 6. 1903 – Archiv Národního muzea, Praha, fond J. L. Píč, kart. 13).
- ³⁶ Toto právní postavení Bergerovy sbírky trvalo až do zestátnění NM v roce 1949. – O koupi Bergerovy sbírky podrobněji ADÁMEK 1914. V registratuře NM (ANM, kart. 53, čj. 41/1900) je uložen „Opis inventáře archaeologicko-praehistorické sbírky z pozůstalosti Judra Štěpána Bergra, nákladem zemským zakoupené a odevzdané k opatrování Museu král. Českého“, zaslaný do NM zemským výborem 9. 1. 1900.
- ³⁷ Ottův slovník naučný III, 1890, 799; SKLENÁŘ 2005, 74; týž 2006, TOŠNEROVÁ 2014.
- ³⁸ Stručné nekrology: Památky archeologické 17, 1897, 467; Český lid 6, 1897, 494; Časopis Společnosti přátel starožitností českých 5, 1897, 31.